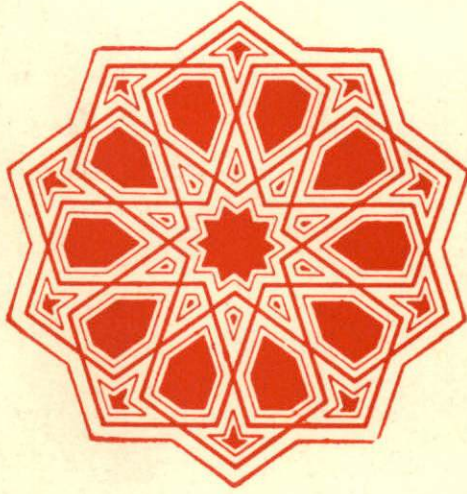

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1960

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1961

Sükrü Poloy Bağrı

Yıl: 1960

Cilt: VIII

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1960

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ—ANKARA

1961

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u> <u>No.</u>
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN : <i>Türkiyede Batılama Hareketi</i>	1
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN : <i>L'Occidentalisme En Turquie</i>	9
Prof. Dr. Kâmiran BİRAND : <i>Din Kavramının İncelenmesi Hakkında</i>	15
Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY : <i>Hız. Muhammedin Soyu, Çocukluğu ve Gençliği</i>	19
Doç. Dr. Cavit SUNAR : <i>Bergson'da Zekâ Ve Sezgi (Intuition)</i>	39
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMA- CIOĞLU : <i>Din Sosyolojisinin Yeri Ve Tartışma Konusu</i> <i>Olan Mes'eleleri</i>	45
Doç. Dr. Hüseyin YURDAYDIN : <i>Din Fenomenolojisi</i>	51
Doç. Dr. Hüseyin YURDAYDIN : <i>Tabib Ramazân'ın Yeni Bir Eseri</i>	55
Şükrü AKKAYA : <i>Din Buhranı Ve "İslâm Fikir Dünyası" Adlı</i> <i>Bir Eser</i>	61
Nafiz DANIŞMAN : <i>İslâmî Mücadelenin İç Şekli</i>	71
Osman KESKİOĞLU : <i>Kur'an Tercümesi Hakkında İki Fakih'in Yaz-</i> <i>dıkları</i>	89
Neda ARMANER : <i>Din Eğitim Ve Öğretimi Üzerinde Didaktik</i> <i>Araştırmalar</i>	95
Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU : <i>İslâm'da Tasavvuf</i>	99
Dr. Hikmet TANYU : <i>Türkiye'de Dinler Tarihi'nin Tarihçesi</i>	109
Dr. Bahriye ÜÇOK : <i>Delhi Müslüman - Türk Sultanlığının Kuru-</i> <i>luşu Ve Sultan Raziye'nin Saltanatı</i>	125
Farid JABRE : <i>Plotin'in Vecd'i Ve Gazzalî'nin Fenâ'sı.</i> <i>Çeviren : İbrahim Agâh Çubukçu</i>	135
Taha HÜSEYİN : <i>Kuran'ı Kerimde Üçüncü Şahıs Zamirinin İşa-</i> <i>ret Zamiri olarak Kullanılışı.</i> <i>Çeviren : Mehmed Hatiboğlu</i>	149
Dr. Talât KOÇYİĞİT : <i>Ebu'l-Hasan El-Eş'arî Ve Bir Risalesi</i>	165
<i>Kitap Tenkitleri :</i>	
Osman KESKİOĞLU : <i>Gelibolulu Mustafa Âli, Mevâ'idü'n - Nefais</i> <i>fi Kavâ'idü'l-Mecalis</i>	175
Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU : <i>Dr. Farid Jabre, La Nation De La Ma'rifa</i> <i>Chez Ghazali</i>	177
Prof. Dr. Tahsin BANGUOĞLU : <i>Arapça Metinlerin Transkripsiyonu Üzerine</i> ...	179

DİN KAVRAMININ İNCELENMESİ HAKKINDA

KAMIRAN BİRAND

Mânevi dünya, insanlığın mânevi hayatının verimi olan olgulardan dokunmuştur. Dilthey'in deyimi ile mânevi dünya, insan ruhundan, insanın iç hayatından çıkan ve içten yaşanabilen olgulardan kurulmuş olan bir dünyadır. Bundan dolayı, "Manevî ilimlerin konusu, iç gerçekliğin doğrudan doğruya kendisidir"ı. Çünkü, bütün mânevi kurum ve oluşumlar, historik ve sosyal gerçeklik içinde objektifleşmiş olan yaşantının bir ifadesidirler. İnsanlığın iç hayatının verimi olan mânevi olgular, iç denemeler ve yaşantılar, historik ve sosyal gerçeklik içinde, toplulukla ilgili olan çeşitli kurum ve oluşumlarla objektifleşmişlerdir.

İnsanlıkla ilgili olan mânevi olguların en ilkeli din olgusudur. Gerçekten bu olgu, insanın kendi öz varlığı hakkındaki şuur ile birlikte ortaya çıkan ve bu şuur ile birlikte gelişen en ilkel sorudur. Çünkü bu soru, iç güdü şamasını aşarak kendine göre bir dünya kuran insanın ortaya attığı ilk temel sorudur. Bu temel soru, aynı zamanda, insanı, kendi çevresinde bulunan şeyler üzerinde düşünmekle kalmayıp kendi varlığını aşan tasarımlara da yükselimiye zorlayan ilk metafizik olgudur. Bundan dolayı, dinin tarihi de insanlık tarihi kadar eskidir. Din sorusu, insanlığın temel problemi olarak her vakit var olagelen bir sorudur. Gerçekten, belli bir kültür başarısı ile tarihe mal olmuş bulunan bütün ulusların mânevi dünyaları belli bir dinî inançla şekillenmiştir. Düşünce tarihi, kendi varlıklarının ve evrenin varlığının şuuruna ermiş olan bütün ulusların, içten bir zorunlukla, Tanrı'nın varlığının şuuruna da ulaşmış olduklarını göstermektedir.

Gerçekten, evrenin neden var olduğunu ve kendilerinin neden var olduğunu düşünen insanlar, zorunlu olarak, bu evreni ve kendilerini yaratan bir Tanrı'nın varlığını da düşünmüşlerdir. Bundan dolayı, düşünen insanlık dünyasında öteden beri bir Tanrı'nın varlığına inanılmıştır.

Tanrı kavramı, ilkin dinî yaşantılar içinde gerçekleşmiştir. Daha sonra bu kavram, büyük dinlerin ortaya çıkması ile birlikte, genel geçerliği olan kesin bir hakikat olarak şuurlaşmış ve yerleşmiştir. Böylece, mânevi yaşantıların en ilkeli olan dinî yaşantı, dinî âyinler ve çeşitli din formları şeklinde objektifleşerek historik ve sosyal gerçeklik içinde belirmiştir. Dinî yaşantı, insan zihninin "A priori" bir kavramına dayanır. Bu kavram, insan zihninde ve insan zihni ile ilgili olan gelişmenin belli bir devresinde açık ve seçik bir şekilde kendisini gösteren Tanrı kavramıdır. İlk dinî yaşantı, yahut başka bir deyimle, ilk dinî akt, Tanrı kavramının şuuruna varmış olan insanın dinî yaşantısıdır.

Ancak, dinî yaşantı, yalnız insanın iç dünyasında yaşanan bir akt olmakla kalmaz. Bu aynı zamanda, historik ve sosyal gerçeklikte de objektifleşir. Netekim, topluluk ile ilgili olan din formları ve din âyinleri, bu objektifleşmenin bir ifadesidirler. Din olgusu böylece, bir yandan, dindar kişinin iç dünyasında yaşanılarak, öte yandan, historik ve sosyal gerçeklik içinde objektifleşerek gerçekleşmiş olur. Bundan dolayı da, bu olgunun mahiyetinin kavranabilmesi, ancak, bir yandan dinî yaşantının kendinin, öte yandan, historik ve sosyal gerçeklik içinde objektifleşmiş olan din olgusunun incelenmesi ile mümkündür. Bu incelemelerin sonuçlarının daha sonra birbirleri ile karşılaştırılmaları, eksik ve belirsiz kısımlarının bir birleri ile tamamlanmaları lâzım gelir.

Şu halde, dinin mahiyeti hakkında doğru bir tarife varabilmek için, hem dinî yaşantının şuurdaki aksini, yani iç deneme ile elde edilmiş olan dindarlık kavramını çözümlmek, hem de, empirik dinî materyali kavramak lâzımdır. Buna göre, bir yandan, şuurun çözümlenmesine ve dinî yaşantının kavranmasına yarayacak bir metodun bulunması lâzımdır. Öte yandan, historik ve sosyal gerçeklik içinde objektifleşmiş olan din olgusunun kavranmasına yarayacak bir yol bulmak gerekmektedir.

Historik ve sosyal gerçeklik içinde objektifleşmiş olan din olgusu, mânevi bir olgudur. Bundan dolayı, bu mânevi olgunun da, bütün öteki mânevi olgular gibi, mânevi ilimlere öz olan bir metotla incelenmesi gerekir. Mânevi bir olgu olarak göz önünde tutulan din kavramının incelenmesine en elverişli olan metot yorumlamaya dayanan bir anlama metodudur.

Dinî yaşantının kavranılması, dinî şuurun çözümlenmesi ile mümkündür. Bunun için, dinî yaşantının, şuurdaki ilkel şeklinin belirlenmesi gerekmektedir. Konunun, şuurdaki ilkel yaşantının belirlenmesi yoluyla kavranılması aslında yeni bir şey değildir. “Çünkü, canlı varlıkla ilgili olan her bilgi, ister ilmî olsun, ister ilmî olmasın, her vakit bu yoldan gitmiştir. Ancak, bilgi teorisi bu yolu şimdiye kadar tam bir şekilde tanıtlamamıştır”¹.

Bu yolu göstermek bakımından en önemli denemeye Husserl girişmiştir. “Logische Untersuchungen” adlı eserinde Husserl, “psikologizm” ile ilgili olmıyan saf bir mantığın temellendirilmesine çalışmıştır. Husserl’in bu çalışması “phenomenologie” adını alır. Ancak, burada fenomen kavramı, felsefe geleneği tarafından bize sunulmuş olan anlamdan (Descartes, Kant) büsbütün ayrı bir anlamda kullanılır. Phenomenologlara göre fenomen, sübjektif konstrüksionlarla değişmemiş ve şuura ilkel olarak aksetmiş olan şeydir. Phenomenologinin hedefi, varlıkları, kendilerini algıya sundukları ilkel şekilleri içinde kavramaktır. Bu felsefe hareketi bir metot olarak ortaya çıkmıştır. Hedefi, şuurdaki ilkel görünüşleri objektif olarak kavramaktır. Bu hareket, kendilerini şuura sunan varlıkların daha düşünce ve bilgi yoluyla şekillenmeden önceki ilk canlı şekilleri ile ilgilenir. Şuurdaki ilk görünüş ve gerçeklikleri içinde kavranılan varlıkların kendilerine öz bir anlamları vardır. Bu anlam, ancak, içten bir görüş ve içten bir sezikle kavranılabilir. Phenomenologie, varlıkların şuurumuzdaki bu ilkel görünüşlerini böyle içten bir sezikle kavramıya çalışır.

Phenomenologik metot, yalnız “intentionel” bir karakter taşıyan, yani, dışardan bir objeye yönelmiş olan iç yaşantıların incelenmesine yarayan bir metottur. Dışardaki her hangi bir ruhî objeye yönelmiş bulunan ruhî yaşantılar, kendilerini, şuura sundukları ilkel şekilleri içinde incelenirler, ve şuurun çözümlenmesi yoluyla belirlenirler.

İmdi, şuurun çözümlenmesine dayanan bu metot, gerçekte, dinî yaşantıların kavranılması için de en elverişli metottur. Çünkü, dinî yaşantı da, şuurun dışındaki bir objeye yani Tanrı’ya yönelmesi ile öteki iç yaşantılardan ayrılır. Bundan dolayı, fenomenologik metoda konu olabilir. Gerçekte, din olgusu, dinî yaşantıya dayanmaktadır. “Genel olarak bir kere dinî yaşantı geçirmiş olan kimse, gerçek dinî denemeye dayanarak, neyin dinî olduğunu ve neyin dinî olmadığını bilir”². Bundan dolayı, dinin mahiyetinin kavranabilmesi için, ilkin, dinî yaşantının kavranılması gere-

¹ A. Pfänder, Die Seele des Menschen, Halle 1933 s. 281.

² G. Wunderle, Religionsphilosophie, Paderbon 1924 s. 9.

kir. Dinî yaşantının kavranılması, bu yaşantının şuurdaki aksinin yani dinî şuurun kendisinin çözümlenmesi ile mümkündür. Din, "Dindar kişinin şuurunun din olarak kavradığı şeydir"¹.

Ancak, din kavramının mahiyetinin belirlenmesinde, yalnız dinî şuurun çözümlenmesi ile de yetinilmez. Yalnız dinî şuurun çözümlenmesi ile yetinmek, dinî şuur içine kapanmak ve sosyal gerçeklik dünyası içinde objektifleşmiş olan dinle her çeşit ilgiyi ortadan kaldırmak demektir. Dinin doğru bir şekilde açıklanabilmesi için, dinî şuurun çözümlenmesi yoluyla elde edilen verilerin, empirik gerçeklik dünyasından elde edilecek olan verilerle tamamlanması gerekir.

Historik ve sosyal gerçeklik içinde objektifleşmiş olan dinî muhtevalar, ancak, dindar insanın, kendilerini içten bir inançla kavraması ve kendi dindarlık duyguları ile canlandırması sayesinde dinî konu olmakta devam ederler.

Bu suretle, "objektif din ve sübjektif dindarlık birbirlerini karşılıklı olarak şart koşar ve gerektirirler. Dinin mahiyetini kavramak isteyen kimse, dinin bu iki yönünü de değerlendirmek ve bunların içten bağlılıklarını ortaya çıkarmak zorundadır"². Gerçekten, empirik gerçeklik dünyası içinde objektifleşmiş olan dinin mahiyetini kavrayan araştırmacı, sonra yeni baştan, kendi şuurunun çözümlenmesine döner ve empirik dinî gerçeklikten elde edilmiş olan dinî hakikatle, kendi dinî şuurunun çözümlenmesinden elde ettiği dinî hakikatı birbiri ile karşılaştırırsa, din kavramı hakkında daha derin bir bilgiye sahip olur.

Ancak, gerçek din alanı, gerek iç dinî yaşantılar ve iç aktlar, gerek objektifleyen dış ifade formları ve dış eylemler bakımından büyük bir değişiklik ve çeşitlilik gösterir. Bunun için, ilkin, bütün bu çeşitli dinî yaşantı ve dinî eylemlerin kaynağı olan ana yaşantının, ilk dinî eylemin meydana çıkarılması gerekir.

Daha önce de söylenildiği gibi, dinî yaşantı, Tanrıya yönelmesi ile öteki iç yaşantılardan ayrılır. Bundan dolayı, dinî şuurun çözümlenmesinden elde edilen temel dinî yaşantıyı, yahut başka bir deyimle, ilk dinî aktı, insanın tanrılık ve kutsal bir varlıkla karşılaşması meydana getirir. Dinî şuurla ilgili olan ilk dinî akt, Tanrının kendisine yani, dünya üstü alana yönelmiş olan aktır. Şuur, duyular üstü bir âlemin, "Transcendental" bir varlığın mevcudiyetini sezmektedir. Duyular üstü olan bu varlık, ne şuur tarafından meydana getirilmiştir, ne de şuurla ilgili olan bir varlıktır. Tersine, şuurun kendisi, kendi dışında ve üstünde bulunan bir varlığa yönelmiştir. Bunun için, "Din, her vakit bu dünya ile ilgili olan denemenin dışına ve üstüne çıkar. Din, gerçekliğin en iç özü ve esası ile, üstün bir kuvvetle bir münasebettir. Tanrı ile birlikte ve Tanrıda bir hayattır"³.

Dinî yaşantı, mânevi bir dinamizmle, öteki ruhî yaşantılardan ayrılır. Bu, ne yalnız aklın, ne de yalnız duygunun eseridir. Dinî akt, insanın canlı bir sentez ve canlı bir birlik halinde kaynaşan bütün ruhî kuvvetleri ile Tanrı'ya dönmesi ve derin bir tutkunlukla ona bağlanmasıdır. İnsan benliği ile ilgili olan sentezlerin en kuşatıcısı olan dinî akt, insanın bütün mânevi kuvvetlerinin yardımı ile meydana gelir. Bu, insan benliğinin Tanrı karşısında takındığı çok özel ve çok sübjektif bir kuvvet sonucunda ortaya çıkan hem dindarlık duyguları ile canlanan, hem de düşünce ile aydınlanan bir aktır.

¹ Albert Lang, Wesen und Wahrheit der Religion München 1957 s. 14.

² Albert Lang, Wesen und Wahrheit der Religion, München 1957, s. 39.

³ W. Windelband, Das Heilige, Tübingen, 1916 s. 296.

Dinî akılda, insan ruhuna Tanrı tarafından verilmiş olan dinî bir "a priori" rol oynar. "Bu dinî kabiliyetin kökleri ilkel bir derinliğe varır. Dinî güdü, intellektüel bir açıklamanın sınırları içine girmeyecek bir kuvvet ve canlılıkla belirir"¹.

Daha önce de işaret etmiş olduğumuz gibi, historik ve sosyal gerçeklik ile ilgili dinî kurum ve oluşumlar içinde objektifleşen din olgusu kaynağını dinî yaşantıda bulmaktadır. İç dinî yaşantı, toplulukla ilgili olan mânevi dünya içinde dışlaşır ve şekillenir. Toplulukla ilgili olan bu mânevi dünya içinde şekillenen dinî kurum ve oluşumlar, mânevi ilimlere konu olurlar. Bundan dolayı, bunların mânevi ilimlerle ilgili olan metotlarla incelenmeleri gerekir. Yorumlama ve anlama, din kurumlarının kavranmasında önemli bir rol oynayabilir. Dinî kurum ve oluşumları objektif bir görüş noktasından ve içinde bulunulan zamanın gereklerini de göz önünde tutarak inceleyen bir anlama, bu kurumlara, ileri doğru gelişme ve mükemmelleşme imkânları sağlayacak yaratıcı bir yorumlama olabilir. İnsanlığın ilk mânevi başarısı olan dinin geri sebepleri ve temel güdülere, yorumlamaya dayanan bir anlama ile kavranılabilir².

¹ Albert Lang, *Wesen und Wahrheit der Religion*, München 1957 s. 56.

² "Mânevi ilimler metodu olarak anlama" adlı yazımızda, anlama metodu hakkında bilgi verilmiştir.